

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ПЛОДОЯГІДНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЇЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ

Л.В. МИХАЙЛИШИНА, викладач

Доведено необхідність інтенсифікації плодоягідного виробництва як фактора підвищення конкурентоспроможності та забезпечення економічного росту галузі.

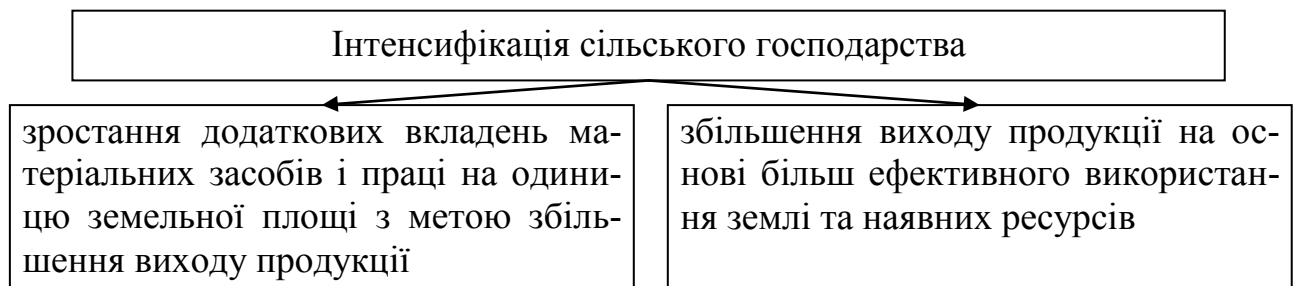
У кожній галузі народного господарства процеси інтенсифікації проявляються у специфічних формах. Проте, як правило, вони базуються на загально-економічному змісті. Отже, наукова сутність інтенсифікації сільського господарства базується на загально визначеній сутності інтенсифікації будь-якого виробництва, але її відмінні особливості полягають у тому, що технічне удосконалення засобів виробництва безпосередньо визначається функціонуванням у кругообігу виробництва таких засобів як земля та багаторічні насадження. Тобто, можливість інтенсифікації обумовлена перш за все винятковою особливістю землі як основного, обмеженого в просторі, незаміщеного нерухомого засобу виробництва. На відміну від інших засобів виробництва, предметів праці, які поступово зношуються і з розвитком виробничих сил удосконалюються та змінюються на більш сучасні, земля при раціональному її використанні не тільки не зношується, а навпаки, підвищує свою родючість. Також слід враховувати і те, що багаторічні насадження, як основні засоби плодоягідної галузі, в процесі виробництва плодів функціонують протягом тривалого періоду і свою вартість поступово передають на заново створений продукт.

Отже, інтенсифікація, важливим фактором якої є НТП, являє обов'язкову умову і матеріально-технічну основу підвищення ефективності, конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, зокрема плодів та ягід. Тобто постає проблема пошуку нових, стійких джерел розвитку та активізації процесу інтенсифікації виробництва сільськогосподарської продукції.

Серед вчених, які займалися вивченням проблем інтенсифікації сільськогосподарського виробництва і окремих його галузей, виняткове її значення надається в наукових працях О.І. Браславця, П.Ф. Дуброви, А.М. Ємельянова, О.Ю. Єрмакова, Г.Г. Котова, І.І. Лукінова, В.П. Мертенса, О.М. Оніщенко, І.Н. Романенка, А.А. Сторожука, Д.Ф. Чухна, Л.О. Шепотько, О.М. Шестопаля, В.В. Юрчишина та ін.

Методика досліджень. Теоретичною та методологічною основою дослідження є економічна теорія, наукові розробки вітчизняних вчених з питань інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. У процесі дослідження використовувалися абстрактно-логічний, емпіричний, системно-аналітичний методи.

Результати досліджень. В теорії щодо сутності інтенсифікації сільського господарства виділяються в основному дві не тотожні точки зору:

Спільним у визначенні сутності інтенсифікації сільського господарства для представників одної (І.А. Бородин, П.І. Гайдуцький, М.М. Гук, П.Ф. Дуброва, Л.О. Шепотько та ін.) і другої (В.Г. Андрійчук, І.М. Буздалов, А.М. Ємельянов, В.П. Мертенс, А.А. Сторожук та ін.) точки зору є розгляд проблеми інтенсивності в розрізі аналізу потрійного взаємозв'язку земля-витрати-продукція.

Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва – ключовий напрям підвищення ефективності сільського господарства, а отже й конкурентоспроможності (рис 1).

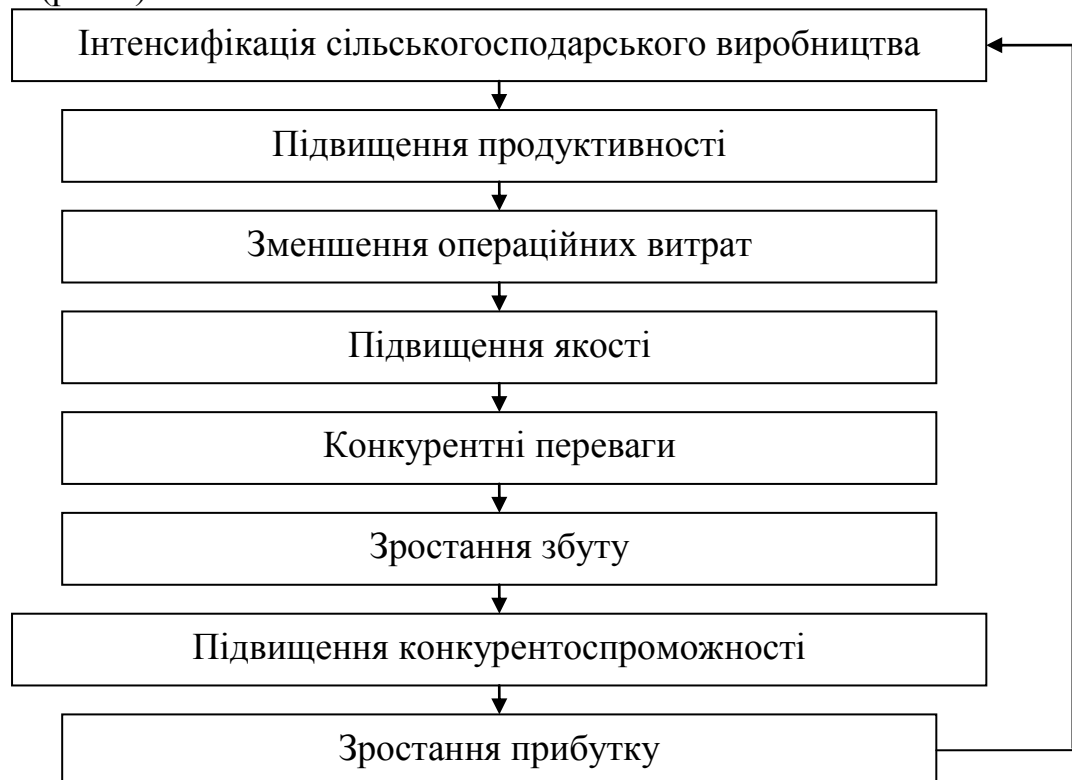

Рис. 1. Інтенсифікація як фактор підвищення конкурентоспроможності

Проте, в сучасних кризових умовах її слід розглядати не лише через призму збільшення додаткових вкладень матеріальних засобів і праці виробництва, але й підвищення економічної ефективності їх використання. Тобто, на наш погляд, інтенсивний шлях розвитку аграрної сфери означає удосконалення всіх його складових в комплексі (краще використання землі, матеріально-технічних та трудових ресурсів тощо). Відповідно, для забезпечення високої окупності додаткових витрат в аграрному секторі економіки необхідно постійно вдосконалювати технологію та організацію виробництва. Тобто, інтенсифікація сіль-

ського господарства забезпечується факторами "як інвестиційного так і не інвестиційного характеру: удосконалення форм господарювання, власності, поліпшення організації стимулювання праці тощо" [3].

Таким чином, додаткові вкладення не самі по собі, а у комплексі з організаційно-технологічними умовами раціонального ведення господарства отримують прогресивний характер в здійсненні процесів інтенсифікації. Її розвиток в першу чергу залежить від того, наскільки раціонально використовується головний засіб сільськогосподарського виробництва – земля. Крім того, збільшення виробництва продукції може також бути досягнуте без додаткових засобів виробництва, шляхом більш раціонального використання наявного виробничого і соціального потенціалу, вдосконалення механізму господарювання і форм власності.

При визначенні рівня інтенсивності, що являє собою кількісну сторону процесу інтенсифікації, точки зору вчених-економістів також різняться. Зокрема, більшість авторів вважають найбільш важливим показником рівня інтенсивності суму основних і обігових виробничих фондів на гектар землі і умовну голову худоби. Проте таке тлумачення з точки зору сьогодення є далеко не повним. Обсяги вкладень в часовому і просторовому вимірах, мають свою межу ефективності. Тобто під категорією "рівень інтенсивності" слід вважати збільшення до оптимального рівня основного і оборотного капіталу, яке зумовлює збільшення виходу продукції з одночасним підвищенням ефективності використання ресурсів.

Плодоягідна галузь – це сукупність господарюючих суб'єктів усіх форм власності, які пов'язані в єдиний технологічний цикл виробництва, зберігання, транспортування, переробку і реалізацію плодів та ягід як у свіжому, так і в переробленому вигляді.

Виробництво і задоволення потреб населення у плодоягідній продукції набуває все більшого значення, що зумовлено тенденціями розвитку галузі, ефективністю виробництва і реалізації плодів та ягід (табл. 1).

1. Виробництво, споживання, ефективність плодів та ягід

Показник	1990 р.	1995 р.	2000 р.	2005 р.	2010 р.
Валовий збір, тис. т	2901,7	1897,4	1452,6	1689,9	1746,5
у т.ч. за категоріями господарств, %					
сільськогосподарські підприємства	46,4	16,4	18,2	11,8	16,4
господарства населення	53,6	83,6	81,8	88,2	83,6
Урожайність, ц з 1 га	42,7	29,8	38,4	63,7	78,2
Рівень товарності, %	39,6	13,7	14,4	10,0	13,2
Виробництво на одну особу, кг	56	37	30	36	38
Споживання на одну особу за рік, кг	47,4	33,4	29,3	37,1	48,0
Рівень рентабельності виробництва плодів, %	83,8	20,3	-1,1	12,7	14,9

Така ситуація пояснюється, насамперед, складним економічним станом в державі: зменшенням придбання матеріально-технічних ресурсів, як в аграрному секторі взагалі, так і в садівництві зокрема, спрощенням науково-обґрунтованих технологій виробництва, порушеннями сортооновлення, послабленням матеріального стимулювання працівників галузі тощо.

Розширене виробництво плодів та ягід може здійснюватися одним із двох шляхів: екстенсивним або інтенсивним. Перший з них передбачає розширення виробництва шляхом збільшення площ багаторічних насаджень, другий – застосування більш ефективних засобів і технологій виробництва та управління. Водночас, жоден із шляхів не може існувати в чистому вигляді, тобто підвищення урожайності та ефективності виробництва не виключає розширення площ.

Інтенсифікація плодоягідної галузі як багатогранний процес, спрямований на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та зниження собівартості на основі впровадження у виробництво нових засобів, технологій, сортів, форм організації праці та виробництва, підвищення кваліфікації кадрів та інших складових НТП, має соціально-економічний та організаційно-технічний аспекти розвитку. Інтенсивний розвиток галузі у ринкових умовах передбачає більш ефективне виробництво продукції, тобто збільшення відношення результатів праці до витрат.

Виробництво плодів та ягід має ряд особливостей, які виділяють садівництво в окрему галузь сільського господарства і визначають специфічність процесів інтенсифікації (рис. 2).

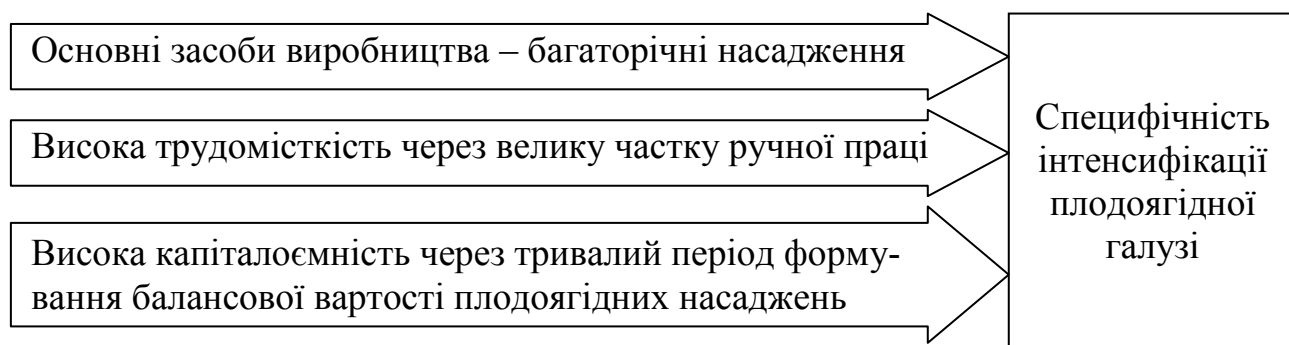

Рис. 2. Особливості плодоягідної галузі, що впливають на специфічність її інтенсифікації

Найбільш характерною особливістю плодоягідної галузі є те, що основними засобами виробництва є багаторічні насадження. Від решти основних фондів сільськогосподарського призначення багаторічні насадження відрізняються тим, що створюються безпосередньо в окремих господарствах і ефективність їх використання залежить від забезпечення сприятливих умов вирощування. В цьому контексті особливої актуальності набуває проблема раціонального розміщення виробництва плодоягідної продукції, зональної спеціалізації, оптимізації сортового складу насаджень, виробництва продукції за сучасними технологіями тощо.

До того ж процес інтенсифікації галузі може розглядатися для плодоносних насаджень. Багаторічні ж насадження, виступаючи в якості основного засобу виробництва, потребують від висадки до плодоношення певного часового проміжку (від 2 до 4 років), повернення витрат починається в середньому через 3-4 роки.

Плодоягідна галузь є досить трудомісткою галуззю. В першу чергу це відноситься до таких важливих виробничих процесів, як обрізка саду та збирання врожаю, які в основному виконуються вручну. Навіть при максимальному використанні сучасної системи машин, питома вага механізованих робіт з догляду за насадженнями у плодоносному віці та збирання врожаю в загальних витратах праці не перевищує 14-15%. А тому, в умовах, коли у приватному секторі вирощується понад 80% валового виробництва плодоягідних культур, проблема застосування високопродуктивної техніки, особливо засобів малої механізації, набуває особливого значення.

Висока капіталоємкість галузі пояснюється тим, що балансова вартість плодоягідних насаджень формується кілька років: з моменту проектування та закладання багаторічних насаджень до початку продуктивного періоду. За новими технологіями створення садів, саджанці вступають у стадію товарного плодоношення через 2-3 роки після садіння. З моменту проектування саду до вступу багаторічних насаджень у період продуктивного плодоношення господарство щорічно вкладає певну кількість і праці, і коштів, які разом становлять їх балансову вартість. За цих умов актуальності набуває запровадження інтенсивних технологій. У порівнянні із звичайними, інтенсивні сади більш капіталомісткі, але ці витрати, внаслідок прискореного вступу насаджень в період плодоношення, вищої продуктивності та якості врожаю, відшкодовуються порівняно швидше. Саме на це звертає увагу О.М. Шестопад, який вказує, що "сучасні системи садівництва пов'язані із значним ростом питомих капітальних вкладень на створення садів та на формування відповідної матеріально-технічної бази" [4].

Високоєфективне виробництво плодів та ягід залежить від системи взаємопов'язаних факторів:

1) фактори виробництва – інтенсивні, ринкові сорти та оптимальні екологічно-географічні умови; інтенсивні конструкції насаджень; якість садивного матеріалу і відповідні технології; спеціальні технологічні операції (формування, нормування плодоношення, зелені операції); мінеральне живлення, зрошення, передуборочні технології; ґрунтова агротехніка; інтегрована система захисту тощо;

2) фактори інфраструктури – технології зберігання, технічні засоби; товарна обробка, тара; транспортні засоби, шляхи; система реалізації (оптові ринки, аукціони) тощо;

3) соціально-економічні фактори – відношення власності на засоби виробництва; наявність системи стимулювання для якісної продуктивної праці; оптимальна кредитна і податкова політика держави; система ціноутворення на засоби виробництва; трудові ресурси, їх кваліфікація тощо.

Відповідно факторами інтенсифікації плодоягідної галузі у ринкових умовах є: виробничі ресурси; економічний механізм управління; організаційний механізм управління; нормативно-правове забезпечення (рис. 3).

Рис. 3. Фактори інтенсифікації плодоягідної галузі

Отже, забезпечення інтенсивного розвитку плодоягідної галузі залежить від таких груп факторів:

- перша група – матеріально-технічні, які спрямовуватимуться на максимальне використання засобів праці, їх вдосконалення на всіх виробничих, заготівельних і переробних стадіях;
- друга група – організаційно-економічні, які включають в основному елементи структурної перебудови галузі, удосконалення економічно-господарського механізму та методів наукової організації праці, впровадження мотиваційних важелів щодо підвищення продуктивності праці тощо;
- третя група – соціально-економічні, які включають підвищення кваліфікації працівників, їх рівня освіти, творчої активності, поліпшення житлово-побутових та культурних умови тощо).

На перше місце в інтенсифікації плодоягідної галузі слід віднести фактори, які забезпечують підвищення економічної родючості ґрунту. Тобто, мова йде про ті напрями, методи та шляхи, за допомогою яких забезпечується найбільш інтенсивне використання землі, плодкових насаджень і максимальний вихід продукції з одного гектара саду. Проте, для забезпечення високої окупності додаткових витрат в садівництві необхідно постійно вдосконалювати техноло-

гію та форми господарювання, застосовувати більш інтенсивні системи ведення галузі, що базуються на досягненнях науково-технічного прогресу (табл. 2).

2. Напрями інтенсифікації плодоягідної галузі

Фактор	Напрями, методи, шляхи	Вплив на конкурентоспроможність
Матеріально-технічний	– дотримання агротехнічних вимог; – використання маловитратних ресурсозберігаючих технологій; – використання нових високоврожайних сортів насаджень стійких до хвороб та шкідників; – оптимізація режиму вирощування шляхом внесення необхідної кількості добрив, засобів захисту рослин; – застосування раціональних схем розміщення насаджень, що сприяють підвищенню рівня механізації праці; – використання новітньої техніки; – крапельне зрошення; – впровадження інновацій	– підвищення урожайності; – зниження прямих витрат праці, матеріаломісткості продукції та виробничих процесів; – зниження собівартості продукції; – зростання продуктивності праці; – підвищення якості продукції; – дотримання норм екологічності продукції
Організаційно-економічний	– раціональна організація праці; – поглиблення спеціалізації; – підвищення рівня концентрації; – розширення кооперації; – створення інтегрованих структур; – оптимальне використання наявних ресурсів; – поліпшення маркетингової діяльності; – поліпшення кадрового потенціалу	– зниження витрат праці; – зниження собівартості; – підвищення якості продукції; – зниження витрат продукції
Соціально-економічний	– мотивація праці; – стимулювання високопродуктивної праці – розвиток інфраструктури; – поліпшення умов праці та відпочинку працівників	– зростання продуктивності праці; – підвищення якості продукції

Отже, інтенсифікація плодоягідної галузі передбачає орієнтацію на ефективне використання виробничих засобів, природних ресурсів з одночасним впровадженням у виробництво новітніх досягнень науки і техніки, а комплексний вплив наведених факторів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності плодів та ягід на внутрішньому на зовнішньому ринках.

Рівень інтенсивності, її темпи та ефективність оцінюються за допомогою сукупності показників, які характеризують інтенсивність використання елементів виробництва: землі, основних і оборотних засобів, трудових ресурсів:

Показник	Формула
Рівень інтенсивності використання основних виробничих засобів (P_B)	$P_B = \frac{\Delta\Phi_i}{\Delta\Phi_3} = \frac{\Delta\Phi_3 - \Delta\Phi_e}{\Delta\Phi_3},$ де $\Delta\Phi_i$, $\Delta\Phi_3$, $\Delta\Phi_e$ – прирости фондівддачі за звітний період проти базового відповідно за допомогою інтенсивних та екстенсивних факторів
Рівень інтенсивного використання матеріальних і енергетичних ресурсів (P_{IM})	$P_{IM} = \frac{\Delta M_i}{\Delta M_3} = \frac{\Delta M_3 - \Delta M_e}{\Delta M_3},$ де ΔM_i, ΔM_3, ΔM_e – прирости матеріаловіддачі за звітний період проти базового відповідно за допомогою інтенсивних та екстенсивних факторів
Рівень інтенсифікації використання трудових ресурсів (I_T)	$I_T = \frac{\Delta\Pi_{n2}}{\Delta\Pi_{n23}} = \frac{\Pi_{n23} - \Pi_{n26}}{\Pi_{n23}},$ де Π_{n2}, Π_{n23} – рівні середньогодинної продуктивності праці 1 робітника відповідно за звітний і базовий роки
Рівень використання землі (V_i)	$V_i = \left(\sum \frac{pq}{S_c} \right),$ де Σpq – вартість плодоягідні продукції за період, який досліджується; S_c – площа саду з врахуванням бальної їх оцінки
Рівень інтенсивності (v_i)	$v_i = \frac{F_o + (Z - a)}{S_c},$ де F_o – середньорічна вартість основних фондів сільськогосподарського призначення; Z – витрати на виробництво садівничої продукції; a – амортизаційні відшкодування на продукцію
Рівень інтенсифікації плодоягідної галузі (V_{in})	$V_{in} = v_o / v_o,$ де v_o, v_o – рівні інтенсивності звітного та базисного років

Аналіз економічних і організаційно-технологічних показників стану плодоягідної галузі на основі приведеної системи факторів свідчить, що галузь в цілому не відповідає світовим критеріям: значна частина плодівих насаджень перевищує 25 річний вік; асортимент неконкурентоспроможний (культивується більше 30 сортів яблуні, в той час, коли 50% світового виробництва забезпечується 5-7 сортами); типи садів у більшості екстенсивні, на слаборослих підщепах з трудомісткими формуваннями; якість садивного матеріалу низька; система захисту неякісна; гербіциди практично не застосовуються; спеціальні опера-

ції, передзбиральні обробки для покращення якості плодів не здійснюються; засоби механізації енергоємні; тара низькоякісна; товарна обробка примітивна, технічні засоби практично відсутні; транспортні засоби, шляхи мало пристосовані для збереження якості продукції; недостатня ринкова інфраструктура; рівень кваліфікації садівників, як спеціалістів, так і управлінців не відповідає вимогам сьогодення, недосконала система передачі знань. Все це свідчить про необхідність інтенсифікації плодоягідної галузі для підвищення її конкурентоспроможності.

Висновок. Інтенсифікація виробництва плодів та ягід пов'язана з максимальним збільшенням виходу продукції з кожного гектара плодово-ягідних насаджень і з мінімальними витратами на одиницю продукції. Але цей процес повинен відбуватись в органічному поєднанні із комплексом факторів, які обумовлюють підвищення родючості землі, продуктивності плодових насаджень, якісню зміну всіх елементів продуктивних сил, в основі якого міститься якісне використання новітніх більш прогресивних технологій, форм організації праці, досягнень науки і техніки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Економіка сільського господарства : Навч. пос. / В. К. Збарський, В. І. Мацибора та ін. : За ред. В. К. Збарського та В. І. Мацибори. – К. : Каравела, 2009. – 264 с.
2. Семенда Д. К. Аграрна економіка / Д. К. Семенда, О. І. Здоровцов, П. С. Котик та ін. : За ред. Д. К. Семенди та О. І. Здоровцова. – Умань, 2005. – 318 с.
3. Суслов И. Ф. Интенсификация и ее особенности в сельскохозяйственном производстве / И. Ф. Суслов // Экономика сельского хозяйства. – 1986. – №4. – С. 56-61.
4. Шестопаль О. М. Тенденції розвитку садівництва в Україні /О. М. Шестопаль // Новини садівництва, 1996. - №4. – С. 4-17.

Интенсификация производства плодов и ягод связана с максимальным увеличением выхода продукции с каждого гектара плодоягодных насаждений и с минимальными затратами на единицу продукции. В то же время этот процесс должен происходить в органичном сочетании с комплексом факторов, которые обуславливают повышение плодородия земли, продуктивности плодовых насаждений, качественное изменение всех элементов продуктивных сил, в основе которого содержится эффективное использование новейших более прогрессивных технологий, форм организации труда, достижений науки и техники.

Ключевые слова: интенсификация, плодоягодная отрасль, конкурентоспособность.

The intensification of fruits and berries production is associated with the maximum increase in output per hectare of fruits plantations and the minimal cost per

unit of output. At the same time, this process should be organized in quite limited combination with the complex factors that lead to the improvement of soil fertility, productivity of fruit trees, qualitative change of all elements of the productive forces, which provides the basis for the effective use of advanced technologies, forms of work organization, scientific researches and technologies.

Key words: *intensification, fruits and berries industry, competitiveness.*